

Airika Harrik

eesti ja soome-ugri keeleteaduse bakalaureus

Ka pahal lapsel mitu nime ehk *Kuradi* sünonüümid 16.–18. sajandi eesti keeles

Kes meist poleks kuulnud kaaskodanikke kuradi nime pruukimas? Kuigi mitte just kõige viisakam väljendusviis, on see meie kõnekeeles äärmiselt tavaliseks kujunenud. Hoopis vähem teame aga teistest viisidest kuradit nimetada. Ajalooliselt on nii vaimulikus kui ka rahvalikus keeles leidunud kümneid omanäolisi kuradinimetusi.

Kurat on eesti folklooris keskne tegelane ning *kurat* argikeeles ehk kõige levinum vandesõna. Tegemist on religioosse algupäraga keelendiga, millel on usklige jaoks tugevalt negatiivne tähendus. Seesuguste negatiivsena tajutud sõnade vältimiseks on aja jooksul kasutusele võetud rohkelt eri kujundlikkusastmega ümberütleri ning *kurat* pole siinkohal erand. Kui vaimulikes tekstides piirduakse sageli – ent sugugi mitte alati – vaid neutraalse sõnaga *kurat*, siis rahvasuu on vanades laulutekstides kasutusele võtnud kõikvõimalikke põnevaid sünonüüme. Siinses artiklis¹ annan ülevaate kuradi nimetustest kahes eri tekstiliigis. Vaatlen sünonüümide esinemust lähtuvalt moodustusviisist (liht- ja liitsõnad, tuletised, sõnaühendid) ning sisulisest määratlusalusest (mida on sünonüümi loomisel silmas peetud, nt kuradi välimust, elupaika, tegevust).

¹ Artikkel tugineb 2017. aasta kevadel Tartu ülikoolis minu kaitsstud bakalaureusetööl „Sõna *kurat* ja selle sünonüümide kasutus eesti rahvalauludes ja vanas kirjakeeles”.

Materjal on saadud korpusuuringuga: rahvalaulude sünonüüminäited pärinevad Eesti regilaulu andmebaasist, vana kirjakeele näited aga Tartu ülikooli vana kirjakeele korpusest. Olgu märgitud, et vana kirjakeele päringu piiritlesin 16.–18. sajandil ilmunud vaimulike teostega. Mõlema andmebaasi päringud koostasid sünonüümide kaupa. Otsitavad sünonüümid pärinesid suuresti Matthias Johann Eiseni 1927. aastal ilmunud artiklist „Kuradi sünonüümid”, Juhan Peegli sõnastikust „Nimisõna poetilised sünonüümid regivärssides” (2004) ning TÜ vana kirjakeele töörühma koostatud vanade tekstide sõnastikest.² Ehkki kuradi sünonüüme on ka varem käsitletud, pole kahe tekstiliigi sünonüüme varem võrreldud. Töö pakkus huvitava sissevaate mõlema tekstiliigi kujundlikkusesse ja väljendusviisi, teataval määral ka eestlastest talurahva ning sakslastest vaimulike toonaste mõttemallide eripärase.

Sünonüümid rahvalauludes

Eesti regivärsile on omane rohke parallelismikasutus (s.o sama mõtte väljendamine korduvalt ja muutuvast sõnastuses). Eduard Laugaste (1977: 160) on sealjuures eristanud analoogia- ja sünonüümiaparallelismi. *Kuradi* sünonüümide puhul on tegu analoogiaparallelismiga, kuna reastatakse sisult lähedasi kontrastseid nähtusi; sünonüümiaparallelismi puhul aga reastatakse sama objekti eri külgi. *Vanapagan* ja *tont* on siiski iseseisvad olendid ega tähista *kuradi* eri aspekte. Rahvalauludes kasutati erinevaid kuradinimetusi just parallelismi heakõla saavutamiseks.

Rahvalauludes leidub moodustuslikult nelja tüüpi kuradinimetusi: lihtsõnad, lihtsõnad, tuletised ja sõnaühendid. Lihtsõnalistest on levinuim tuumsõna (kõige neutraalsem keelend, mille ümber sünonüümid tekivad) *kurat* ise, murdes sageli kujul *korat*:

*See mõisa **koradi** mõisa See paika pagana paika **Korat** siia pantu
kubjase Kirju koer siia pantu kilterise*

Mõnikord asendatakse *kurat* sõnaga *kõhn*, mis on lühenenud vorm vanemast kuradinimetusest *kõhnret*. Tavalisemad parallelismist tingitud ümberütlused on *pagan* ja *saatan* (tavaliselt kujul *saadan*, harvem *saadanas*):

² Nt Kingisepp jt 2002. Joachim Rossihniuse kirikumanaalide leksika; Kingisepp jt 2010. Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350.

Nüüd on **kõhn** kubja sees Vanapagan aidamees

Tütruk mõistis, kostis vastu: „**Saad**an sirgub siidi voodis, **Pagan** paisub padjadessa, Kurat kasvab kainelussa.”

Omalaadsed kuradinimetused on veel *juudas* ja *juut*, millest esimene on tõenäoliselt seotud piiblitegelase Juuda nimega, ent tegemist võib olla ka läti sõna *johds/jods* (lt *saatan*) laenamisega. Vahel öeldakse kuradi kohta *pärgel*, ent seda enamasti kahes kindlas konstruktsioonis: *pärgel võtku* ja *pärgli pask*. Viimane pärineb laulutüübist „Lauliku sõim”, kus üks laulja halvustab teise oskusi; tuntav on ka algriimiline heakõla:

*Sinu suusta suidsep sitta Alta amaste vetela Pääлта keeli **pärgli** paska.*

Kuradinimetustena võib näha *helvetit*, mis tähendab ühtlasi ka 'põrgut', ning nimetusi *kuri*, *tont* ja *tühi*, kusjuures *tonti* peab folklorist Ülo Valk (1998: 19) kõige problemaatilisemaks kuradinimetuseks, sest ühtlasi võib see tähistada kratti, metsavaimu, tuulispaska või teisi vaimolendeid. Haruldasemad ümberütled on kuradit iseloomustavad *hirmus* ja *sant* ning asesõna *see*, mis võib olla lühem versioon sõnaühendilisest sünonüümist *see teine*:

*Näe, kus paistab põrgu linna, **tondi** tornid tolgendavad, **sandi** aknad säravad, kuradi koda näikse.*

Kõigi liitsõnaliste sünonüümide puhul torkab silma nende kasutamine sobivates parallelismikontekstides. Sagedasemad ümberütled on *pagan* ja *saatan*.

Liitsõnaliste kuradinimetuste loetelu rahvalauludes on pikk – iseasi, kui palju neid kasutati. Kuna rahvalaulude kirjapanemise ajal polnud eesti keele tänapäevane ortograafia veel välja kujunenud, on kohati raske liitsõnade ning sõnaühendite vahele piiri tõmmata. Olen liitsõnalisteks lugenud kuradinimetused, mida on vähemalt ühel juhul kokku kirjutatud või mida tänapäeval kindlalt kokku kirjutatakse.

Tavalisim viis uut liitsõnalist kuradinimetust luua on liita mõnele olemasolevale nimetusele omadussõna *vana-*. Eisen (1927: 220) märgib, et esiosa *vana-* ei tähista niivõrd 'elatanut', kuivõrd hoopis 'päris', 'täielikku' ja 'õiget', millegi kvintessentsi. Ilmselt tuntuim selline nimetus on *vana-pagan*, ent rahvalauludest võib leida mitmeid *vana-*algulise nimetusega

tegelasi: *vanakurat, vanakuri, vananäks, vanapärgel, vanasarvik, vanasõge, vanatont*. Seesuguste sünonüümidega iseloomustatakse halvustavalt lisaks kuradile endale sageli ka vanapoisse, vanamehi ja teisi ebameeldivaid isikuid, kelle nimega mõni *vana*-alguline kuradinimetus hästi kokku kõlab:

Vanamees vanakurat, Oh sa parraga pagana!

Teine levinud moodus uusi liitsõnalisi kuradinimetusi saada on liita oma-dussõna *kuri*- mõnele elusolendinimetusele. Sel viisil on moodustatud sünonüümid *kurivaim* ja *kuriloom*, mis mõlemad kirjeldavad kuradit tema iseloomu alusel. Kuradi õelat iseloomu on silmas peetud ka sünonüümide *paharet* ja *vaenutukk* puhul. Seejuures ei pruugi *paharet* enam liitsõnana tajutav olla, ent ajalooliselt on see saadud sõnade *paha* ja *reo* liitumisel (EES 2012):

Perenaine põrgu=tukki, Kurjavaimu vainu=tukki

Samuti võib elusolendinimetusi liita kohanimetusega *põrgu*-, saades sünonüüme, mis määratlevad kuradit tema päritolu kaudu. Rahvalauludest leiab sellistest sünonüümidest *põrgutuki, põrgupapa* ja *põrgupoisi*. Liitsõnalised kuradinimetused võivad lähtuda ka kuradi välimusest, näiteks viitavad *sarvepea* ja *sarviktaat* tema sarvedele, *langepale* aga tema inetule näole. *Tõrvaskand* kirjeldab kuradit kui räpakat olevust. Üle jäävad veel sellised sünonüümid, mis määratlevad kuradit tema tegevuse kaudu. *Hingevõtja* ja *verevalaja* viitavad kuradile kui tapjale. Mõlemad on struktuurilt liitsõnad, ent sõnamoodustuse viimase astme poolest tegijatuletised (*hing + võtma + -ja; veri + valama + -ja*).

Tuletatud sünonüüme leidub rahvalauludes ootuspäraselt vähe, sest nagu ka Reet Kasik (2015: 93) tõdeb, esineb eesti keeles liitsõnu tunduvalt rohkem kui tuletisi. Nagu liitsõnadegi puhul, võib ka tuletisi liigitada sisulise määratlusaluse (kuradi välimus, iseloom, elupaik) järgi.

Kuradi välimusest lähtuvalt tuletatud sünonüümid on *hirmus, sarvik* ja *sarviline*. Ka liitsõnades (*sarvepea, sarviktaat*) olid sarved peamine väline tunnus, mille järgi kuradit nimetati – ilmselt on kujutluspilt kuradist kui sarvedega olendist rahva teadvuses tugev. Taas võib märgata sünonüümide sobitumist algriimi-skeemi.

Olin Hollandis sulane, Sarvilise saunapoissi, Vanatondi toapoissi.

Kuradi õelat iseloomu annavad edasi hinnangulised nimetused *pahurlane*, *sõgelane* ja *sunnik*. Veel võidakse kuradile nimetusi anda tema kujuteldavat elukohta silmas pidades. Tuletusliitelistest on sellised sünonüümid *põrguline* ja *pärglane*.

Alusta ajaviide, Lõbusida laulovida Pärgalasest põrgulisest

Omamoodi eufemistlikuks tuletiseks võib pidada sünonüümi *kuramus*, mis lähtub tuumsõnast *kurat*. Nagu sellest näitestki paistab, on *kuramus* kasutusel kirumissõnana.

Minu habe, kuramus, sügeleb

Peamiselt on tuletatud kuradinimetustes kasutatud liiteid *-line*, *-lane* ja *-ik*, mis kõik tähistavad elusolendeid.

Üle jäävad veel sõnaühendilised sünonüümid, mille hägusat piiri liitsõnadega juba ennist mainisin. Liitsõnalistest *põrgu*-algulistest kuradinimetustest eristuvad ühendid *põrgu poeg* ning *põrgu pentsik*. Kuradi elukohta näitab ka *altmaa isand*:

Arvas mind alt maa isandaks, Suure sarviku sulaseks

Kuradi välimusest lähtuvaid nimetusi leidub selleski moodustuskategoorias mitu. *Sarvik saadan* ning *suur sarvik* rõhutavad taas kuradi sarvede olemasolu, ent võrdlemisi levinud sünonüüm *must mees* ning ühel juhul esinev *maailma must madu* näitavad kuradi süngust ning pahaendelist tumedat nahavärvi. Võrdlus maoga tuleneb ilmselt kristlikust tõekspidamisest, et maod on kuradi käsilased või kehastused; sõna *maailma* võib siin aga tõlgendada määralaiendina 'tohtu (maailmatu)'

Kurat sa maailma musta madu, mine sinna mäele, kus on võist voodi sealihast sängikene. Oh süüta tall oh Jeesus

Veel võivad sõnaühendilised sünonüümid mõne omaduse esiletoomisega rõhutada, et *kurat* on negatiivne tegelane. Nimetus *tuline kurat* võib viidata nii põrgukuumusele kui ka kuradi äkilisele iseloomule; *kibe sitt* aga annab kuradile halvustava hinnangu. Omadussõna *vana(-)* lisamisel nimele *juudas* on saadud sünonüüm *vana juudas*, mille puhul on tegelikult keeruline öelda, kas see oli mõeldud liitsõnana (*vanajuudas*) või sõnaühendina:

*Susi sinnu teretegu Juudas andku Jummal appi Kudu kurjale sõnule
Vana juuda jutussele Vana papi paaderele.*

Vana-algulistest nimetustest on sõnaühend ka *vana kammer*. Veel esineb rahvalikule keelekasutusele omane kuradinimetus *see teine*, mis ilmselt rõhutab tabulise kuradi vastandamist heaga seostuvalle jumalale:

*Mina aga tarka kostama. Kurivaim kasvab kainelus, See teine sirgub
siidivoodis, Pagan paisub patjades.*

Sünonüümid 16.–18. sajandi vaimulikes tekstides

Eesti kirjakeel muutus vaatlusaluste sajandite jooksul võrdlemisi palju, ent sisu poolest jäi eesti vaimulik keel alalhoidlikuks. Kuna suuresti oli tegemist kanoonilise tõlkekeeleaga, siis lihtsõnade ulatuslikku varieerimist poeetilise heakõla eesmärgil selles ei leidu. Küll aga kasutatakse üksikuid lihtsõnalisi kuradinimetusid suhteliselt palju. Peaaegu kõikide autorite keelekasutuses (v.a Wanradti-Koelli katekismuses) leidub põhinietus *kurat*. Georg Müller kasutab *kuradit* vaheldumisi lihtsõnalise *kõhnretiga*, mis on ilmselt olnud vaimulikus keelekasutuses varasem eelistatuim kuradinimetuse. *Kurat* esineb aga Müllerist alates läbivaldt kõigis vaadeldud vanades tekstides.

*Meidt wihastab se Kochnret, sepr : eth meje se Ristmeße sid : sen
Kurratj, keicke tæma Töh, aßia, Ello ninck kombe kz olleme erra-
salgknuth,[...] (VAKK, Müller 1605, 4)³*

Teine usutekstides levinud lihtsõnaline sünonüüm on *saatan* (ka kujudel *saadanas*, *saadan*), mis on laenatud heebrea sõnast *šāṭān* ('vastane, jälitaja'), ent võib olla ka kaudlaen saksa (*Satanas*) või ladina keelest (*satanas*) (EES 2012).

On huvitav tõdeda, et autorid, kes eelistavad üldjuhul vaid tuumsõna *kurat*, kasutavad mitut sünonüümi samas lauses, võttes eesmärgiks teatud kontekstis rõhutada ning kuulajas/lugejas suurendada põlgust kuradi kui kristlaste vaenlase vastu. Müller kasutab oma jutlustes paiguti eesti ja saksa segakeelt, mistõttu on ta ühel juhul kasutanud ka saksakeelset kuradinimetust *der Teuffel*:

³ Meid vihastab kurat, seepärast et me ristitutena kuradi kogu tema töö, asjade, elu ja kommetega oleme ära salanud.

*eth se Pörgku Nuchtlus wißiste se pæle piddi tullema, v'lle sedda on kz
se Pörgku rüwwe Wäym **der Teuffel**, weikasti tæma pæle ajanuth, eth
tæma tædda woiß huckutada in die Helle.* (VAKK, Müller 1606, 5)⁴

Selgub, et saksapärases eesti keeles esineb liitsõnalisi kuradinimetusi suhteliselt vähe. Neist eelistatakse *kuradit*, harvem esineb *saatan*.

Ka vana kirjakeele puhul on keeruline liitsõnalistel sünonüümidel ja sõnaühenditel vahet teha. Lähtun liitsõnade määramisel „Georg Mülleri jutluste sõnastikust” (Habicht jt 2000), sest valdavalt pärinevad liitsõnalised sünonüümid just Mülleri keelekasutusest: *pörgukaru*, *pörgukoer*, *pörgukull*, *pörgukurat*, *pörgumörder* (‘pörgumõrtsukas’). Loetelus hakkavad erijoontena silma esiosa *pörgu(-)* läbiv kasutamine ning looma- ja linnunimetuste esinemine sisulise määratlusalusena. Väga sagedasti kasutab Müller arhailist liitsõna *kõhnret*, mis pole tänapäeval enam selgelt liitsõnana tajutav.

Heinrich Stahli keelekasutuses leidub liitsõnaline sünonüüm *kurivaim* (Stahlil küll lahku kirjutatud):

*Erra sahta meid Jssand kiusatusse sisse / kus meid se **kurri waim** kiusap
/ pahambal ninck parrambal keddel / [...]* (VAKK, Stahl 1641, 145)⁵

Sünonüüm esineb teoses „Leyen Spiegel” alati ühes ja samas lausekontekstis, ning nagu võib näha saksakeelsest paralleeltekstist, on tegu otsetõlkega:

*Führ vns HErr in Versuchung nicht / wann vns **der böse geist**⁶ anficht
/ zur lincken vnd zur rechten Hand /* (VAKK, Stahl 1641: 145)

Võib oletada, et kuna Mülleri tekstid olid mõeldud kogudusele suuliselt esitamiseks, kasutas ta oma jutluste ilmestamiseks erinevaid kujundlikke ümberütlosti. Stahli *kurivaim* on aga selgelt tõlkekeelend.

Sõnaühendiliste sünonüümide poolest on taas rikkalikem Georg Mülleri keelekasutus. Tema jutlustes leiduvad kuradinimetused, nagu *pörgu must kaaren*, *pörgu noodamees*, *pörgu persepale*, (*pörgu*) *rüve vaim* ning *vana (pörgu)madu*, *kuningas sest ilmast*. Siingi eelistab ta sünonüümides

⁴ Et pörgunuhtlus kindlalt seepeale pidi tulema, seda on ka pörgu rüve vaim kurat väga tema peale ajanud ning teda pörgus hukutada võib.

⁵ Ära saada, Issand, meid kiusatusse, kus kurivaim meid paremal ja vasakul käel kiusab.

⁶ Sks ’kuri vaim’.

W

kasutada esiosa *põrgu(-)*, sisuliste määratlusaluste pilt on aga üsna kirju, alustades hingi kui kalu püüdvast noodamehest ning lõpetades kaarnaga, keda on musta värvi sulestiku tõttu nimetatud vanapagana linnuks (Eisen 1926: 267).

Sarnaseid sõnaühendilisi kuradinimetusi leidub teistegi autorite tekstides. Ka Heinrich Stahl kasutab sünonüüme *vana madu* ning *vürst septsinasest ilmast*. Lisaks sellele leidub tal omapäraseid kuradinimetusi, nagu *suur valgemees* (lohe), *põrguhauane kurjategija* ning *põrguhauane tapja*, kusjuures omadussõna *põrguhauane*, mida Stahl oma tekstides läbivalt kasutab, on tema tõlge saksa sõnale *hellisch*⁷. Kuradi võrdlemine *mao ja lohega lähtub aga ilmselt kristlikust mõtteviisist, mille järgi (Eevat ahvatlenud) madu on saatan ise või temaga tugevalt seotud*. Christoph Blume aga on iseloomustanud kuradit oma religioossetes teostes *roojase vaimuna*.

Arvestades, et lihtsõnalised sünonüümid on küll valdavad, ent pea-aegu varieerumatud, ning et lihtsõnalisi sünonüüme leidub peamiselt Georg Mülleri keelekasutuses, on sõnaühendite moodustamine 16.–18. sajandi vaimulikes tekstides peamine viis kujundlikke kuradinimetusi luua ja kasutada.

⁷ Sks 'põrgulik'.

Kokkuvõtlikult

Tabelis on esitatud kuradi sünonüümid rahvalauludes ja 16.–18. sajandi vaimulikes tekstides moodustusviisi järgi.

	Rahvalaulude keel	Vaimulikud tekstid	Kattuvad sünonüümid	KOKKU
Liitsõnad	13	3	(2)	14
Liitsõnad	21	7	(1)	27
Tuletised	9	–	–	9
Sõnaühendid	13	12	–	25
KOKKU	56	22	(3)	75

Tabelist on näha, et kahes eri tekstiliigis kokku leidus 75 erinevat kuradinimetust: tuumsõna ning selle 74 sünonüümi. Levinuim *kuradi* sünonüümide moodustamise viis on sõnade liitmine: kokku esineb mõlemas tekstiliigis 27 erinevat liitsõnalist nimetust. Teine sage *kuradi* sünonüümide liik on sõnaühendid (25 erinevat). Sõnaühendite ja liitsõnade piir on hägune, ent näiteks sünonüümid *must mees*, *maailma must madu* ja *see teine* on kindlalt sõnaühendid. Suhteliselt vähem on kasutatud liitsõnalisi kuradinimetusi (14 erinevat) ning kõige vähem on tuletisi, mida kahe tekstiliigi peale leidus vaid üheksa ning needki pärinesid kõik rahvalauludest.

Kui rahvalauludes on liitmine kuradinimetuste sagedasim moodustusviis, siis vaimulikes tekstides leidub enim sõnaühendeid. Järgnevas tabelis on esitatud kuradi sünonüümid rahvalauludes ja 16.–18. sajandi vaimulikes tekstides sisulise määratlusaluse järgi.

	Rahvalaulude keel	Vaimulikud tekstid	Kattuvad sünonüümid	KOKKU
Väline iseloomustus	10	4	–	14
Elupaik	8	11	–	19
Tegevus	2	2	–	4
Hinnanguline motivatsioon	20	1	(1)	20
Religioosne motivatsioon	6	3	(1)	8
Eufemistlik motivatsioon	9	–	–	9
*Tuumsõna <i>kurat</i>	1	1	(1)	1
KOKKU	56	22	(3)	75

On näha, et kuradit iseloomustatakse enim hinnanguliselt või elupaiga kaudu. Suhteliselt sageli peetakse silmas kuradi välimust või soovitakse väljenduda eufemistlikult. Vähem on kasutusel religioosse taustaga ning kuradi tegevusest lähtuvaid nimetusi. Kui rahvalauludes lähtutakse peamiselt kuradile hinnangu andmisest, siis vaimulikes tekstides rõhutatakse kuradi pärinemist põrgust. On huvitav, et vaimuliku kirjakeele valimis leidus religioosse taustaga sünonüüme poole vähem kui rahvalaulukeele valimis. Kolm mõlemas tekstiliigis kattuvat nimetust on tuumsõna *kurat* ning sünonüümid *kurivaim* ja *saatan*.

Kokkuvõtlikult võib tõdeda, et rahvalaulukeeles leidub ootuspäraselt rohkem erinevaid kuradinimetusi kui vaimulikus kirjakeeles. Poetiline register ja parallelism eeldasid sagedast sünonüümide varieerimist, samal ajal kui vaimulik keel oli ennekõike sõnavaraliselt vähem varieeruv tööriist maarahvale ristiusu tõdede selgitamiseks.

Viidatud kirjandus

- EES = Eesti etümoloogiasõnaraamat 2012. Peatoim. Iris Metsmägi. Koost ja toim Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Eisen, Matthias Johann 1926. Eesti vana usk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Eisen, Matthias Johann 1927. Kuradi sünonüümid. – Eesti Kirjandus, 21. aastakäik, 216–221.
- Habicht jt 2000 = Habicht, Külli; Kingisepp, Valve-Liivi; Pirso, Urve; Prillop, Külli. Georg Mülleri jutluste sõnastik. – Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12. Toim Jaak Peebo. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet 2015. Sõnamoodustus. – Eesti keele varamu I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kingisepp jt 2002 = Kingisepp, Valve-Liivi; Habicht, Külli; Prillop, Külli. Joachim Rossihniuse kirikumanaalide leksika. – Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 22. Toim. Jaak Peebo. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kingisepp jt 2010 = Kingisepp, Valve-Liivi; Ress, Kristel; Tafenau, Kai. Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Toim. Külli Habicht, Külli Prillop. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Rahvalauludes antakse kuradile peamiselt hinnanguid, vaimulikes tekstides rõhutatakse kuradi pärinemist põrgust.

Laugaste, Eduard 1977. Eesti rahvaluule. Tallinn: Valgus.

Peegel, Juhan 2004. Nimisõna poetilised sünonüümid regivärssides. – Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr 15 (62). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Valk, Ülo 1998. Allilma isand: kuradi ilmumiskujud eesti rahvausus. – Eesti Rahva Muuseumi sari 1. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Allikad

Eesti regilaulude andmebaas. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tartu, 2003–2016. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>.

VAKK – Vana kirjakeele korpus. <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>.

OK